

FAN, TA'LIM VA AMALIYOT INTEGRATSIYASI

ISSN: 2181-1776

¹Abdumannatov E.,

²Alibekova N.M.

¹Samarqand Davlat universiteti, "Pedagogika" kafedrası assistenti, PhD.,

²Samarqand Davlat universiteti, Boshlang'ich ta'lim va tarbiyaviy sport
ta'lim yo'nalishi 4-bosqich talabasi

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA DARSЛИKLAR BILAN ISHLASH KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISHNING ASOSIY OMILLARI

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining maktab darsliklaridan samarali foydalanish va shu kabi ko'nikmalarga maksimal erishishning strategik omillari bayon etilgan bo'lib, o'quvchilarga amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: boshlang'ich sinf o'quvchilari, boshlang'ich sinflarda maktab darsliklaridan samarali foydalanish, maktab darsliklari, darsliklar, darsliklar tuzilishi, darsliklardan foydalanish, ko'nikmalar.

Annotation: This article describes the strategic factors of primary school students' effective use of school textbooks and maximum achievement of such skills, and practical recommendations for students are developed.

Key words: primary school students, effective use of school textbooks in primary grades, school textbooks, textbooks, structure of textbooks, use of textbooks, skills.

Аннотация: В данной статье описываются стратегические факторы эффективного использования учащимся начальных классов школьных учебников и максимального достижения таких навыков, а также разрабатываются практические рекомендации для учащихся.

Ключевые слова: учащиеся начальных классов, эффективное использование школьных учебников в начальных классах, школьные учебники, учебники, структура учебников, использование учебников, умения.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini tarbiyalashda darsliklar muhim vositadir. Ular o'rganishga tizimli yondashuvni ta'minlaydi va o'quvchilar uchun o'z bilimlarini takrorlash va mustahkamlash uchun manba bo'lib xizmat qiladi. Biroq o'quvchilar darsliklardan to'liq foydalanishlari uchun ulardagi ma'lumotlarni o'qish, tushunish va qo'llash uchun zarur ko'nikmalarga ega bo'lishi kerak.

Maktab darsliklari o'quvchilar tomonidan bir qator fanlarni o'rganish va o'qish uchun ishlatiladigan kitoblar hisoblanadi. Ular matematika, tarix, fizika, kimyo, biologiya, o'zbek tili, adabiyot, ingliz tili va boshqa ko'plab fanlarni o'z ichiga oladi.

Maktab darsliklari, mualliflar tomonidan yozilgan va o'qituvchilar tomonidan o'quvchilarga ta'lim berishda foydalaniladigan tarkibiy darsliklardir. Ular murakkab tizimlar yaratish uchun xizmat qiladi va o'quvchilarga zarur bilim va ko'nikmalarini oshirishga yordam beradi. Darsliklar o'quvchilarga fanlarni o'rganish, savollar yechish va jadal rivojlanishga yordam beradilar.

Maktab darsliklarini yaratishda ular o'quvchilarga ta'lim berishda samarali bo'lishi va ta'lim tizimi talablariga javob berishi uchun ma'lum qoidalarga amal qilish zarur.

O'zbekistondagi maktab darsliklari ilmiy muassasalar, oliy o'quv yurtlari va boshqa davlatlardagi muassasalar tomonidan yoziladi va tayyorlanadi. Maktab darsliklari, o'quv jarayoni davomida o'quvchilarga yordam berishi, ma'lumotlarni kengaytirishi va tushunarli bo'lishiga xizmat qiladi.

O'zbekistonda maktab darsliklariga qo'yiladigan talablar Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi tomonidan belgilanadi. Darsliklar o'quvchilar uchun mos va

samarali bo'lishini ta'minlash uchun muayyan standartlar va mezonlarga javob berishi kerak.

O'zbekistonda maktab darsliklariga qo'yiladigan talablardan ba'zilari quyidagilardir:

- O'quv dasturlariga muvofiq bo'lishi: Darsliklar milliy o'quv dasturlariga mos ravishda ishlab chiqilishi va kerakli mavzular va o'quv natijalarini qamrab olishi kerak.
- Ishonchli bo'lishligi: Darsliklar joriy tadqiqotlar va o'qitishning ilg'or tajribalariga asoslangan aniq va ishonchli ma'lumot manbalari bo'lishi kerak.
- Madaniyat jihatdan moslik: Darsliklar O'zbekistonning madaniy xilma-xilligini aks ettirishi hamda uning xalqining qadriyatlari va e'tiqodlarini hurmat qilishi kerak.
- Inklyuzivlik: Darsliklar jinsi, millati va qobiliyatidan qat'i nazar, barcha o'quvchilarni qamrab olishi kerak.
- Mavjudligi va arzonligi: Darsliklar ijtimoiy-iqtisodiy holatidan qat'i nazar, barcha o'quvchilar uchun oson va arzon bo'lishi kerak.
- Ko'rgazmali qurollar: Darsliklarda o'quvchilarning mazmunni tushunishga yordam beradigan sxemalar, illyustratsiyalar va fotosuratlar kabi mos va tegishli ko'rgazmali qurollar bo'lishi kerak.

Bundan tashqari, shuni aytish joizki, mazkur talablar ijrosini Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi o'z navbatida darsliklarning dolzarbligi va o'quvchilar uchun samarali bo'lishini ta'minlash maqsadida ularni muntazam tekshirib boradi.

Umuman olganda, maktab darsliklarini yaratish o'quvchilarning talab va qobiliyatlarini, hamda, ta'lim tizimi talablarini puxta hisobga olishni talab qiladi. Ushbu qoidalarga rioya qilish orqali o'qitish va o'qitishda samarali bo'lgan, shuningdek, o'quvchilarning ilmiy maqsadlariga erishishga yordam beradigan darsliklar ishlab chiqiladi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Darsliklar o'rganishga tizimli yondashuvni ta'minlaydi va sinfda o'qitiladigan o'quv dasturini mustahkamlaydi. Ko'pgina olimlar va ta'lim sohasi mutaxassislari maktab darsliklarining o'quvchilar bilimi, dunyoqarashi va qadriyatlarini shakllantirishdagi ahamiyatini ta'kidlaganlar, shuningdek, tegishlicha o'rganilgan. Ulardan Jon A. Zahorik, Suzana Sikorova, Xarriet Tayson-Bernshtey hamda boshqa ko'plab pedagoglar, ta'lim sohasi mutaxassislari maktab darsliklarining ta'lim, kognitiv rivojlanishi, tanqidiy fikrlash, ijtimoiy va madaniy qadriyatlarni rivojlantirish vositasi sifatida ahamiyatini ta'kidladilar.

Jon A. Zahorik: "Darsliklardan foydalanishga o'qituvchilarning o'qitish uslublari ta'sir qiladi", – deb hisoblaydi.¹ Uning tadqiqotlari o'z darslarida darsliklardan muntazam foydalanadigan va foydalanmaydigan o'qituvchilar, shuningdek ularning ko'rsatmalariga qaratlagan.

Suzana Sikorovaning 110 nafar o'qituvchi bilan hamkorlikda olib borgan yangi tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, o'qituvchilarning aksariyati darslik mazmunini qisqartiradi, materialni tushunarli va qiziqarli tarzda taqdim etishga harakat qiladi.²

Mashhur darsliklar tanqidchisi Xarriet Tayson-Bernshtey: "Hozirgi kunda darsliklar haqida aytishimiz mumkin bo'lgan eng yaxshi narsa shundaki, ular grafik jihatdan jozibali va o'qituvchilarning ehtiyojlariga to'liq javob beradi", – deydi.³

Umuman olganda, o'qituvchilar, pedagog mutaxassislar darsliklarning maktab o'quvchilari uchun qulay, ta'limning sifatli va o'z vaqti bilan yaxshi qo'llaniladigan bo'lishiga e'tibor qaratishadi.

¹ John A. Zahorik, "Teaching Style and Textbooks," Teaching and Teacher Education 7, no. 2 (1991): 185–196

² Suzana Sikorová, "Transforming Curriculum as Teacher's Activity," in Has Past Passed? Textbooks and Educational Media for the 21st Century, Mike Horsley, Susanne Knudsen and Staffan Selander, ed. (Stockholm: Stockholm Institute of Education Press, 2005), 256–261

³ Harriet Tyson-Bernstein, A Conspiracy of Good Intentions. America's Textbook Fiasco (Washington, DC: Council for Basic Education, 1988), 16.

TAHLIL VA NATIJALAR

Boshlang'ich sinf o'quvchilariga sinf darsliklari qanday yordam berishini tushunmoqchi bo'lsak, quyidagi izohlarni keltiramiz:

➤ Tashkiliy ta'lim: Boshlang'ich sinf darsliklari mazmunni o'quvchilar tushunishi oson bo'lgan tarzda tuzilgan. Materiallar mantiqiy ketma-ketlikda taqdim etiladi, o'quvchilar allaqachon o'rgangan narsalarga asoslanadi va asta-sekin yangi tushunchalarni kiritadi.

➤ Amaliy mashg'ulotlar: Darsliklarda o'quvchilarning o'quv materialini tushunishlarini tekshirish imkonini beruvchi bir qator mashqlar va amaliy savollar berilgan. Bu mashqlar ham o'quvchilarda muammoni yechish ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

➤ Uy vazifasiga yordam: Boshlang'ich sinf darsliklarida ko'pincha o'quvchilarga uy vazifalarini bajarishda yordam beradigan misollar va tushuntirishlar mavjud. Bu, ayniqsa, bolalariga uy vazifasini bajarishda yordam beradigan ota-onalar uchun foydalidir.

➤ Ma'lumotlar: Darsliklar, shuningdek, o'quvchilar tushuncha yoki g'oyani ko'rib chiqishlari kerak bo'lganda murojaat qilishlari uchun ma'lumot manbasi bo'lib xizmat qiladi. Bu, ayniqsa, xotirasini yangilashi yoki dars davomida to'liq tushunmagan tushunchasini aniqlashtirishi kerak bo'lgan o'quvchilar uchun foydalidir.

Bundan tashqari, boshlang'ich maktab o'quvchilarida darslik ko'nikmalarini shakllantirishning samarali omillarini quyida keltiramiz:

➤ Darslik tuzilishini tushunish:

Darslik ko'nikmalarini shakllantirishning birinchi bosqichi o'quvchilarga darslik tuzilishini tushunishga yordam berishdir. O'quvchilar darslikda harakat qilish uchun mundarija, belgilar, lug'at va boshqa tashkiliy xususiyatlardan qanday foydalanishni bilishlari kerak. Shuningdek, ular asosiy g'oyalar va yordamchi tafsilotlar haqida ma'lumot beruvchi sarlavhalar va kichik tushuntirishlarni tushunishlari kerak.

➤ Faol o'qish strategiyalarini ishlab chiqish:

Faol o'qish o'quvchilarda darsliklar bilan ishlashda rivojlantirish uchun muhim mahoratdir. O'qituvchilar bashorat qilish, so'roq qilish, aniqlashtirish, umumlashtirish va bog'lash kabi strategiyalarni modellashtirish va o'rgatish orqali faol o'qishni rag'batlantirishlari mumkin. Matn bilan o'ylangan holda shug'ullanish orqali o'quvchilar materialni yaxshiroq tushunib, eslab qolishadi.

➤ Lug'atni yaratish:

Darsliklarda ko'pincha o'quvchilar uchun notanish bo'lishi mumkin bo'lgan maxsus lug'at mavjud. O'qituvchilar o'qishdan oldin asosiy atamalarni kiritish, o'quvchilarga kartalar yaratish va lug'at o'yinlari yoki mashg'ulotlardan foydalanish orqali o'quvchilarning so'z boyligini oshirishga yordam berishlari mumkin. O'quvchilarni yangi so'zlarni o'z yozuvlarida va muhokamalarida qo'llashga undash ularga atamalarni to'liqroq eslab qolish va tushunishga yordam beradi.

➤ Vizual qo'llanmalardan foydalanish:

Diagrammalar, sxemalar va rasmlar kabi ko'rgazmali qurollar o'quvchilarga murakkab g'oyalar va munosabatlarni tushunishga yordam beradi. O'qituvchilar o'z darslariga ko'rgazmali qurollarni kiritishlari va o'quvchilarni muhim tushunchalarni ifodalash uchun o'zlarining sxemalarini yoki rasmlarini yaratishga undashlari mumkin.

➤ Darsliklarda QR-Kodli topshiriq va mashqlar:

O'quvchilar QR-kodlar orqali xarita, diagramma, infografika, audio, video va matn ko'rinishidagi ma'lumotlar bilan tanishishlari mumkin. QR-kodlar darslikning o'qish samaradorligini oshiradi, darslik sahifalarining ixchamlashishiga yordam beradi va, eng muhimi, o'quvchilarda fanga qiziqishlarini orttiradi.⁴

XULOSA VA TAKLIFLAR

Darsliklar boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun qimmatli manbadir, lekin ulardan samarali foydalanish uchun ma'lum ko'nikmalar to'plami talab qilinadi. Ushbu ko'nikmalar nafaqat o'quvchilarga hozirgi ilmiy izlanishlarida foyda keltiradi, balki ularni kelajakdagi ilmiy va professional faoliyatida muvaffaqiyatga yo'naltiradi.

⁴ <https://www.spot.uz/oz/2019/04/16/qr-kod>

Quyida maktab darsliklaridan samarali foydalanish bo'yicha o'quvchilarga o'rgatish uchun ilmiy tavsiyalar keltirib o'tamiz:

- Aniq o'quv maqsadlarini bilish. Darslikni o'qishni boshlashdan oldin aniq o'quv maqsadlarini belgilash muhimdir. Bu o'qishdan nimani o'rganish va erishmoqchi ekanligingizni aniqlashni anglatadi. Bu o'quvchilarga o'qish paytida diqqatni jamlashga yordam beradi va o'qishni tugatgandan so'ng o'rganish maqsadlariga erishganini baholashga yordam beradi.
- O'qish paytida eslatma olish. Darslikni o'qiyotganda eslatma olish muhim ma'lumotlarni eslab qolishga yordam beradi va turli g'oyalar o'rtasida aloqa o'rnatishga yordam beradi. Buni asosiy fikrlarni ta'kidlash yoki umumlashtirish orqali amalga oshirish mumkin.
- Faol o'qish strategiyalaridan foydalanish. Faol o'qish strategiyalari matn bilan mazmunli tarzda shug'ullanishni o'z ichiga oladi, masalan, savollar berish, oldingi bilimlar bilan bog'lanish va taqdim etilgan ma'lumotlarni baholash. Bu o'quvchilarga tarkibni yaxshiroq tushunish va eslab qolishlariga yordam beradi.
- Materialni ko'rib chiqish va mulohaza qilish. Matn yoki hikoyani o'qib chiqqandan so'ng, materialni ko'rib chiqish va mulohaza yuritishga vaqt ajratish bolalar uchun foydalidir. Buni savollar berish, asosiy fikrlarni umumlashtirish yoki materialni o'quvchilar o'rtasida muhokama qilish orqali amalga oshirish mumkin.
- Qo'shimcha manbalar bilan to'ldirish. Shuni aytib o'tish joizki, darsliklar yagona ma'lumot manbai emas. Mavzu yuzasidan darsni videolar, onlayn ma'lumotlar va boshqa resurslar kabi qo'shimcha manbalar bilan to'ldirish mavzuni yanada kengroq va chuqurroq tushunishga yordam beradi.
- O'qituvchilar uchun har bir darslik bo'yicha metodik qo'llanmalar nashr ettirish. O'qituvchilar uchun metodik qo'llanmalar darslarni samarali boshqarish, o'qitish va bilim berish bo'yicha yordam beruvchi asosiy manbalardir. Metodik qo'llanmalar o'quvchilar tomonidan bilim, ko'nikma va malaka hamda kompetensiyalarning to'liq o'zlashtirilishiga erishish,

o'quvchilarda mustaqil va erkin fikrlashni hamda ularning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda katta ahamiyatga ega.

Ushbu tavsiyalarga amal qilgan holda, bolalar darslikni o'qishdan maksimal darajada foydalanishlari va materialni tushunishlari va eslab qolishlarini yaxshilashlari mumkin.

FOYDALANILGAN MANBALAR

1. John A. Zahorik, "Teaching Style and Textbooks," *Teaching and Teacher Education* 7, no. 2 (1991): 185–196
2. Zuzana Sikorová, "Transforming Curriculum as Teacher's Activity," in *Has Past Passed? Textbooks and Educational Media for the 21st Century*, Mike Horsley, Susanne Knudsen and Staffan Selander, ed. (Stockholm: Stockholm Institute of Education Press, 2005), 256–261
3. Harriet Tyson-Bernstein, *A Conspiracy of Good Intentions. America's Textbook Fiasco* (Washington, DC: Council for Basic Education, 1988), 16.
4. <https://www.spot.uz/oz/2019/04/16/qr-kod> – QR-kod bo'yicha manba.
5. <https://www.researchgate.net/> – © 2008-2023 ResearchGate GmbH. All rights reserved.
6. Tursunov O. "O'quv jarayonini tashkil etish" – 2019.
7. Mavlonova R., B. Normurodova, N. Rahmonqulova, *Tarbiyaviy ishlar metodikasi.* - T.: "Tib-kitob", 2010.
8. Tursunov O. "Pedagogik texnologiyalar" – 2018.